

Būt saimniekam!

Mana dzīve kopš bērnības ir bijusi saistīta ar laukiem un tāpēc manas domas arvien atgriežas vienā un tajā pašā vietā – laukos. Esmu pieredzējis viensētu ziedulaikus un to norietu, kolhozu rašanos, to sākotnējo nīkuļošanu, kā arī labāko kopsaimniecību pieņemšanos spēkā mūsdienās. Nepārtraukti uzdodu sev jautājumus : vai mūsu lauksaimniecībā ir sasniegts tāds līmenis, kādu gribētos redzēt? Vai tā ir pareizi nostādīta? Vai mūsu lielsaimniecības ir tā vide, kurā laukstrādnieki (vienkāršā darba darītāji – mehanizātori, slaucējas u.c.) un lauku kalpotāji (saimniecību vadītāji, speciālisti u.c.) var, prot un grib atrisīt savu radošo enerģiju maksimāli un augšupvirzoši. Vai tā ir tā vide, kura attīsta pozitīvas emocijas un saimniecisko domāšanu, vide, kas rada saimnieku?

Atceros rakstu žurnālā par kādu amerikāņu fermeri, kas bankrotējis, jo nav varējis samaksāt savu 600 000 dolēru lielo parādu, mēģinu iztēloties – kā gan man būtu “jāstrādā”, lai iekultos pusmiljona rubļu lielos parādos? Gribot negribot jāsāk apšaubīt šī fermersaimniekošanas dotības.

Braucu pa bedrainu ceļu, pa kuru kā dzeltenzaļa lente vijas izlijuši kūtsmēsli. Tā tas turpinās kādu kilometru, un tad “lente” iegriežas kādas viensētas drupās, kur pie ķērpjiem apaugušas, aplauzītas ābeles tā izbeidzas izplūdušā plācenī. No viensētas pāri palikušās klētiņas un kūts drupas ar savu durvju un logu kādreiz skaistajām ailēm klusi noraugās šajā bezsaimnieciskumā. Te taču dzīvojušas daudzas zemnieku paaudzes. Par to liecina resnie ozoli un liepas ... Ceļa vienā pusē veidojas grāvis, bet otrā – uzbērums. Grāvis uzlabo ceļu, bet uzbērums to bojā. Nepareizi arts. Saimnieks tā neartu! Ceļa vajadzība uz to spiestu.

Garā stirpā savesta kūdra. Blakus nogāztas dažas kravas šķidro kūtsmēsli. Pēc dažiem mēnešiem parādās buldozers un stirpu pārstumda. Par savlaicīgu un vienmērīgu sajaukšanu te nevar runāt. Dažas nedēļas pēc buldozera ierodas agroķīmijas brigāde un “kompostu”izārda. Kāda jēga tādām darbam? Atskaitei? Kādu jau patiešām piemānīsi, tikai ne zemi! Tas amerikāņu fermeris, kurš izputēja, varbūt arī tā strādāja?

Bet cik bieži gan laikrakstos nākas lasīt par izartiem ceļiem, slikti, pat ļoti slikti, gatavotiem kūdras un kūtsmēsli kompostiem, par nepārtrauktu kadru maiņu visos lauksaimnieciskās vadīšanas posteņos – visu to esmu redzējis un pārdzīvojis pats. Secinājums – grūti atrast talantīgus vadītājus ar saimniecisku ķērienu, ar saimnieka dotībām. Lai cik pesimistiski tas arī neskanētu – no visiem cilvēkiem nekad tā arī nevarēsīm izaudzināt saimniekus, tāpat kā visus nevarēsīm izmācīt par rakstniekiem, dzejniekiem vai gleznotājiem. Lai atlasītu šos perspektīvos saimniekus mūsu lauksaimniecībai, ir vajadzīgs “siets”, kuru mēs gadu gaitā esam pazaudējuši. Šis siets ir dzīve – ar iespējām katram valsts pilsonim pilnīgi

patstāvīgi darboties. Visi, kam nav saimnieka dotību, izkrīt cauri šim sietam...

Bija laiks, kad, meklēdami izeju no lauksaimnieciskās atpalicības, zinātnieki ieteica koncentrēt lauksaimniecisko ražošanu : radās milzu saimniecības, milzu lielfermas. Arī es kādreiz jaunībā Raiņa teicienu – Tas spēks, ko neredz pilienā , Top liels un spēcīgs kopumā! – sapratu, tikai akcentējot tā beigu daļu. Un tikai tagad ar izbrīnu apjaušu : ja nebūs spēka pilienā, nebūs tā arī kopumā!

Rūpnieciskā lielražošana lauksaimniecībā? Vai tas būs atrisinājums? Ar ko tā pārāka par somu 10 ... 15 ha saimniecību? Un, galvenais, kā jūtas cilvēks šajā rūpnieciskajā ražošanā fiziski, psiholoģiski, morāli, kā personība?

Cik govju vienā vietā? 100? Maz! 200? Maz! 400? Nu, tā ... var iztikt. Bet vēl labāk 800, 1200 ... Zinātnieku ieteikumi! Bet vai pareizi, vai zinātniski?

Un tā radās milzīgās nepārskatāmās saimniecības un lielfermas ar visām no tā izrietošajām sekām. Vai ekonomiski tas izdevīgi? Zinātnieki apgalvo, ka jā! Bet vai tā ir? 400 govīm vajadzētu 200 ha ganību. Cik zaudējam ar tālo pārdzenāšanu pa ceļiem dubļos līdz ceļiem? Cik zaudējam ar barības pievešanu un kūtsmēslu aizvešanu (ja tādi vispār ir un ja par tādiem tos var saukt) desmitiem kilometru tālumā? Cik izmaksā degviela, amortizācija, ceļu remonts, izniekotais laiks? Cik no visa šī patēriņa var skaitīt par lietderīgi izmantotu?

Lai fermas apgādātu ar zaļbarību, organizējam brigādi, kas apgādā visu saimniecību. Tātad atkal pārvadājumi desmitiem kilometru garumā. Kā tas izskatās lietainā laikā pielijušos laukos? Kādi paliek tīrumi pēc tādas pļaujas? Un kādi ceļi? Vai tas atmaksājas?

Ieviešam intensīvo tehnoloģiju. No Šveices graudu slimību apkarošanai iepērkam fungicīdu tiltu. Reklāmas prospekts garantē , ka iegūsim ražas pieaugumu – 5 ... 10 centnerus no hektāra, tātad tieši tik pat, cik kombains "Niva" izbārsta pie novākšanas. Vai šāds stāvoklis var mūs apmierināt? Ļoti jāšaubās (un to šobrīd dara arī daudzi redzami ekonomisti), vai lauksaimnieciskās ražošanas lielkoncentrācija ir ekonomiska : ganību tālums (govīm piens pāriet kājās!), kūtsmēslu transports, ceļu būve un remonts, transportlīdzekļu amortizācija, cilvēku lieki patērētā enerģija un izniekotais laiks.

Mūsu lauksaimniecība pēckara gados pārdzīvojusi neskaitāmas reorganizācijas, meklējusi glābiņu dažādu "spekultūru" audzēšanā un "specpaņēmienu" lietošanā, bet gaidīto rezultātu kā nav, tā nav.

Kur meklējama vaina? Diezgan bieži pēdējā laikā presē, pa radio un televīziju dzirdam atbildi – vajadzīgs saimnieks. Tā nu tas ir – pie katra darba, katrā vietā ir vajadzīgs saimnieks, saimnieka acs un saimnieka ķēriens. Kas tad īsti ir šis saimnieks? Pazudis un nevar atrast! Bet līdz ar viņu pazuduši zemnieka gods un sirdsapziņa, zemnieka darbaprieks

un pieticība, savas vietas un pienākuma apzināšanās, darba ētika un tikumiskās vērtības, pašapziņa un pašcieņa. Pazudusi saikne starp paaudzēm, pēctecība, pieredzes pārmantošana. Protams, būtu aplam to attiecināt uz visiem, bet uz daudziem gan, varbūt pat uz vairākumu. Nav jau tādu statistisku datu, bet pietiek ielūkoties mūsu lauksaimniecības preču veikalos, lai šī doma apstiprinātos.

Saimnieks! Kas viņš tāds ir? Atbildi meklēju visdažādākajās enciklopēdijās, bet pie pilnīgas skaidrības tā arī netiku, jo nekur nebija konkrēti un nepārprotami definētas saimnieka tiesības. Manuprāt, krietni tuvu apmierinošai atbildei nonācis A.Mellēns ("Lauku Dzīve"): "(..) Saimnieka izjūta taču ir īpaša individuāla attieksme pret īpašumu, pār kuru tam ir neierobežotas rīcības tiesības." Ļoti saprotami to pateicis Viktors Igo: " Demokratiķi īpašumu, nevis likvidējot to, bet padarot visiem pieejamu, lai katrs pilsonis bez izņēmuma kļūtu par īpašnieku." Tātad – arī par saimnieku!

V.I.Ļeņins savos darbos daudzkārt norādījis, ka pārejā uz lauku sabiedrisku apstrādāšanu nav pieļaujami itin nekādi zemnieku piespiešanas pasākumi. Vēl vairāk – V.I.Ļeņins norādījis, ka tādi gadījumi tiks sodīti ar visu revolucionāro likumu bardzību! Vardarbīgu politiku V.I.Ļeņins neatzina ne tikai pret trūcīgo zemniecību, bet arī pret vidējo. Zemnieku apvienošanās komūnās varēja notikt tikai pēc brīvas ierosmes, bez mazākās piespiešanas. Praksē notika otrādi ...

Ļoti labi zemnieka psiholoģiju ir izgaismojis lietuviešu rakstnieks J.Baltušis darbā "Leģenda par Juzi". To derētu izlasīt katram, kam nav vienaldzīgas mūsu lauksaimniecības problēmas.

Pārrunājot ar kolēģiem dažādus lauksaimniecības jautājumus, reizēm nācies dzirdēt : "Tātad tu gribētu atpakaļ viensētas? Kur tu atradīsi zemes gribētājus? Tādu šodien nav!"

Ka nav, to tik autoritatīvi noliegt nedrīkstētu. Ka maz, tas gan, un tie paši – ar noteikumiem, ar garantijas prasībām. Kādi tad ir šie noteikumi? Tie saucas – **tiesības!** Katrs tās varētu tulkot pēc saviem priekšstatiem un ieskatiem, bet precizēšu nepārprotami.

Zeme tiek nodota zemniekam **mūžīgā (un nevis beztermiņa)** lietošanā ar mantošanas tiesībām, ar tiesībām pirkt un pārdot to, ko viņš ar savu darbu ir radījis uz šīs zemes. Ar valsti zemnieks nokārto zemes lietošanas un ieņēmumu nodokļus, un tas ir viss. Nevienam viņš neatskaitās, un neviens no viņa nedrīkst prasīt dažādas atskaites, izņemot statistiskās ziņas un tās, kas saistītas ar nodokļiem. Valsts varas orgāniem jāizdomā, kā šo zemnieku sev piesaistīt. **Brīvprātīgi un nevis obligāti brīvprātīgi!** Valsts un zemnieku savstarpējām attiecībām jābalstās uz cieņu vienam pret otru, uz savstarpēja taisnīguma , savstarpēja izdevīguma pamatiem. Kooperatīvus atbalstīt ar atvieglinājumiem, bet

individuālajam zemniekam tos liegt – būtu netiešs piespiešanas akts, tātad netaisnība, kas nevarētu neatstāt iespaidu uz zemnieka attieksmi, un tam ir būtiska nozīme. Būtu naivi cerēt un domāt, ka saimnieka apziņu var ieaudzināt ar vārdiem. Galvenais ir reālie apstākļi, kādos cilvēks atrodas, viņa iespējas ietekmēt ražošanas organizāciju, darba rezultātu sadali un izmantošanu. Kas atraisa cilvēku iniciatīvu un kas to atkal noslāpē? Šis spēks saucas vienā no viscilvēciskākajiem vārdiem – **tiesības** un vienā no visnecilvēciskākajiem – beztiesība!

Tiesības rada perspektīvas izjūtu, tā savukārt atraisa iniciatīvu un darbaprieku. Šajā atraisītībā veidojas saimnieka apziņa. Saimniekus nevar sagatavot skola, tos var radīt tikai tiesības. Skola var dot tikai zināšanas un celt saimnieka kvalifikāciju.

Kāpēc daudzi no mums iedomājas, ka rakstnieks, gleznotājs ir tiesīgs viens, bez citu iejaukšanās nodoties savam darbam, bet zemnieks ne! Zemnieka darbs arī var būt mākslinieka līmenī: tēlnieks savu darbu izcērt akmenī, zemnieks to ieveido zemē. Arī zemnieks var vēlēties redzēt savu darbu pēc savas ieceres – pareizu, skaistu, perspektīvu, rezultatīvu, citus iepriecinošu. Strādāt bez paviršām pavēlēm, paviršiem norādījumiem, nevajadzīgām un apgrūtināšām kontrolēm, bez atskaitīšanās un attaisnošanās!

Kurš grib, lai strādā kooperatīvā, lauksaimniecības artelī vai valsts saimniecībā, bet kurš vēlas strādāt atsevišķi – lai strādā atsevišķi! Daudzi cilvēki vēlas sevi izteikt darbā individuāli, un šīs vēlēšanās realizēšana atraisa viņu enerģiju, viņu iniciatīvu, veido viņu personību.

Kādēļ labam arājam būtu jāvēro un jācieš no tā, ka slikts sējējs vai pļāvējs iznieko viņa labo arumu un rezultātā iegūst sliktu ražu? Mūsu Rūdolfram Blaumanim pieder spārnotais teiciens, ka ne priekšrocības, kuras kāds valkā, bet pienākumi, kurus tas pats sev uzliek, noteic cilvēka vērtību. Mūsu lielās valsts mērķis taču arī ir – lai katrs cilvēks augtu un veidotos par personību! Bet to var panākt tikai tad, ja cilvēks pats iemācās sev pavēlēt un nevis dzīvot un strādāt tikai pēc citu norādījumiem.

Lai cilvēku par viņa darbu taisnīgi atalgotu, esam nonākuši līdz visu aptverošai viņa darbības uzskaitē, bet ... efekta kā nav, tā nav. Nav ne vajadzīgās iniciatīvas, ne darba ražīguma, ne kvalitātes. Tiklīdz apsīkst kontrole, tā parādās pierakstījumi, tiklīdz nepienāk norādījumi un rīkojumi – iestājas bezdarbība. Traktorists, braukdam uz mājām, iesviež piekabē arī kaut ko savām vajadzībām no kopsaimniecības labuma. Tātad – nozog, kaut arī pēc vienas reizes tāds sīks zaglēns vien ir. Pēc izbauptajiem sīkajiem lauku ceļiem vienmēr nepārprotami var pateikt, kur dzīvo traktorists. Traktorists nekvalitatīvi strādā, un rezultātā saimniecībai rodas zaudējumi. No šiem zaudējumiem vainīgais pats sedz tikai niecīgu daļiņu. Pārējo samaksā kolektīvs, bet visvairāk tieši teicami un ražīgi strādājošie. Vai tad nebūtu

taisnīgāk, ja šos zaudējumus simtprocentīgi segtu pats vainīgais? Protams, arī peļņu par labiem rezultātiem saņemtu simtprocentīgi!

Prakse neapšaubāmi pierādījusi, ka līdz šim vēl nav atrasta tāda kontroles forma, uzskaites un samaksas forma, kas tuvotos šiem 100 procentiem, tāda samaksas forma, kas atraisītu visu strādājošo iniciatīvu un enerģiju. Visa šī galvas laužšana ap samaksām, kontrolēm, pārbaudēm, nolaidībām, apmānīšanām, zagšanām atkristu, ja zemnieks simtprocentīgi nostātos pats uz savām kājām, kļūtu pilnīgi patstāvīgs un atbildīgs.

Vai nevar iznākt tā, ka šādā veidā mēs zemnieku būsim sev tuvinājuši vairāk, nekā to esam panākuši ar kolhozu vai padomju saimniecību?

Kas strādā, tas kļūdās – veca patiesība. Arī mēs esam kļūdījusies zemnieka jautājumā. Kļūdas jālabo, liekot kopā visus prātus, uzklusot katra mūsu sabiedrības locekļa domas. Pieredze jāsmej ne tikai no savām kļūdām, bet arī no citu veiksmeš! Vai mums nav ko mācīties no citām valstīm un tautām? Domāju, ka ir. Tur, kur rezultāti ir labāki nekā mums, tur ir arī ko mācīties

Šobrīd ģimenes ferma ir tuvināšanās pareizajam risinājumam, zemes iznomāšana – arī, bet tikai tuvināšanās. Būtībā ar to mēs tikai atkārtojam vēsturā noietus posmus – pusgraundnieki, nomnieki un tamlīdzīgi. Šīs zemes izmantošanas formas nebūt nebija no labākajām. Pagaidām labāka forma par pilntiesīgu zemes saimnieku nav vēl atrasta vai izgudrota.

Ģimenes ferma rada zināmu ilūziju par patstāvību, bet tā nav spējīga atraisīt visu zemnieka iniciatīvu un enerģiju un laist to apgrozībā. Nomnieks, kaut arī uz 15 ...20 gadiem, necentīsies būvēt kapitālas celtnes, iegādāties dārgas mašīnas. Viņš centīsies šajos gados tikai "izspiest" no zemes maksimālo ar minimāliem ieguldījumiem.

Lai saimniecība būtu stabila, spējīga pārciest arī neveiksmes, tai jābūt nodrošinātai ar kapitāliem ražošanas līdzekļiem un rezervēm. Nevar taču būt nekādas drošības, strādājot pēc principa – no rokas mutē.

Rezumēju : jāatmet vecās dogmas, jādomā, jāmacās no savām kļūdām un citu sasniegumiem, jādara viss, lai arī īstenībā (un nevis uz papīra) atraisītu zemnieku radošo enerģiju pozitīvajā virzienā maksimāli un tādējādi dotu viņam iespējas veidoties un kļūt par zemes saimnieku vārda vistiešākajā nozīmē.

A.Lucāns, agronoms

"Dārzs un Drava", 1988.g.nr.3.

Runāt runā - bet vai darīs?

(Pārdomas, A.Lucāna rakstu "Būt saimniekam!" lasot)

"Dārzs un Drava", 1988.g. nr.6.

J.Zeļonka, Latvijas PSR ZA Ekonomikas institūta vecākais zinātniskais līdzstrādnieks:

„Par agronoma A.Lucāna saimnieka izpratni var strīdēties! Pareizāk, to jau ir apstrīdējis agronoms P.Līkails, neilgi pirms kara veicdams socioloģiskus pētījumus agrākajā Bauskas apriņķī laikā, kad zeme bija nodota zemniekiem mūžīgā lietošanā ar ar mantošanas tiesībām, ar tiesībām pirkt un pārdot to, ko ko viņi ar savu darbu bija radījuši uz šīs zemes. Šajos pētījumos pierādījies, ka zemes mūža īpašums kļūst par šķērslī saimniekot spējīgu cilvēku pielaipei zemei, īpaši sētās, kurās saimnieku pārim Laima nebija dāvājusi pēcnācējus vai kurās pēcnācēji, pilsētās tēva naudu tērēdami, bija zaudējuši zemes aicinājumu. Kāda saimniekošanas tieksme ir tagad?

Kolēģu grupa veica izlases socioloģiskos pētījumus laukos, lai noskaidrotu, kāda ir tieksme pēc ģimenes ražotnēm. 50% aptaujāto atbildēja, ka viņi dod priekšroku darbam kolektīvā. Otra puse piekristu strādāt ģimenē, bet ar nosacījumiem. 20% tiešām pieprasīja īpašas garantijas, ka šāda pārkārtošanās būs uz ilgu laiku. 15% par svarīgākām uzskatīja citas garantijas: ja kāds cits uzbūvētu vai rekonstruētu celtnes, garantētu lopbarības apgādi, piešķirtu bezmaksas transporta līdzekļus un tamlīdzīgi.

Cilvēku socioloģiskās aptaujas noskaidro viņu vērtību orientāciju. Taču vērtību orientācija vēl nenožīmē gatavību rīcībai. Lai izdibinātu rīcības gatavību, jāpiedāvā konkrēta izvēles situācija. Arī šādi pētījumi veikti.

Ģimeņu ražotnes ir divējādas. Ģimeņu ražotnes saimniecību paspārnē vai ģimenes darbs sabiedriskā fermā nav kaut kas neparasts. Mūsu republikā ir pāri par 800 šādu ražotņu. Diemžēl to saimnieciskais rezultāts vairāk atkarīgs no kopsaimniecības spēka, no tās spējām garantēt lopbarības pilnību. Iespējama arī ģimeņu noma, kura pēc patstāvības un saimniekošanas priekšnoteikumiem tuvojas A.Lucāna ieteikumam. Ķīnas un Vjetnamas Sociālistiskās Republikas pieredze rāda, ka tieši šī forma var kļūt par sietu, kurš uztver prasmīgos saimniekus, ja vien ir gribētāji. Ar šādu ģimeņu ražotņu izveidošanās idejas īstenošanas mēģinājumiem pirms pieciem gadiem mēs apstaigājām Cēsu rajona kolhoza "Taurene" lauku sētas. Tika atrastas piecas teritoriālās vienības ar ekstensīvu zemes izmantošanu un apmierinošā stāvoklī esošām dzīvojamām mājām un saimniecības ēkām. Visas tās atradās gleznainos dabas stūrīšos pie apmierinošā stāvoklī uzturētiem lauku ceļiem. Saimniecības vadība izteica gatavību būves rekonstruēt vai kapitāli remontēt, ja vien rastos gribētāji tajās saimniekot uz abpusēji izdevīgiem noteikumiem. Taču kolhoza "Taurene" kolektīvā individuālas saimniekošanas gribētāju nebija. Meklējumi izvērtās rajonā.

Arī rajonā tīkotāji pēc sava kaktiņa un zemes stūrīša neradās. Atmiņā vēl ekspertu spriedumi, uz kuriem mēs viņus ierosinājām, lai izdibinātu neveiksmes cēloņus. Nododam tos atklātībai.

Agronome E.Eglīte : “Cilvēks atradis strādāt tā, kā strādāja viensētās. Kolhozā turība nāk ar mazāku piepūli.” Pensionāre M.Bormane : “Kam nācies saimniekot pauguros, tie otreiz to vairs neuzņemsies. Bailes no ūtrupes dzina saimniekus, saimnieki dzina kalpus. Šis izdzīšanas aparāts ir salauzts, un to nevar atjaunot.” Pensionārs J.Lazdiņš : “Ja tu būtu burvis un atgrieztu man jaunību, ir tad pateicībā par to es zemi atpakaļ neņemtu.”

Mēs domājam, ka šāda negatīva attieksme pret viensētas tipa ražotni izskaidrojama ar atmiņām par tiešām grūto saimniekošanu Gaujas izteces mālainajos pauguros. Tāpēc meklējumus pārcēlām uz Talsu rajona kolhozu “Dundaga”, kurš izvietots starpmežu līdzenumos. Taču tas nemainīja iznākumu.

Arī pēc A.Lucāna novērojumiem kandidātu saimniekotāju ir maz un tie paši izvirza noteikumus. Par noteikumiem var apspriesties un vienmēr atrast abpusēju vienošanos. Nu tad atklājiet, kuri ir tie zemes gribētāji, cienījamo A.Lucān!”

Nākošo rakstu “Ierosinājumi lauksaimniecības rekonstrukcijai” “Dārzā un Dravā” iespieda augusta un septembra numuros.